

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БР.21

БИТОЛА
2018

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ БР. 21 НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА
СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Издавач:

НУ Завод и музеј Битола

За издавачот:

д-р Мери Стојанова

Претседател на редакциски одбор:

Енгин Насух

Технички секретар:

м-р Јове Парговски

Членови на редакциски одбор:

Надежда Георгиева

м-р Ристо Палигора

Владо Ѓоревски

Лектор: Стево Гацовски

Печати: Херакли Битола

Тираж: 300

СОДРЖИНА

Антонио ЈАКИМОВСКИ, Душко ТЕМЕЛКОСКИ НЕКРОПОЛИТЕ ДОЛИШТЕ И ПРИСОИ КАЈ СЕЛО ПРИЛЕПЕЦ	1
Александар МИТКОСКИ КУЛТНИ ПРЕДМЕТИ ОД ВРЕМЕТО НА ЕНЕОЛИТОТ ОД ПРАИСТОРИСКАТА ЗБИРКА НА Н.У.ЗАВОД И МУЗЕЈ – ПРИЛЕП.....	13
Енгин НАСУХ, Аница ЃОРЃИЕВСКА НОВООТКРИЕНИ ОБЈЕКТИ ВО ХЕРАКЛЕЈА	31
Весна КАЛПАКОВСКА МОЛИТВЕНИТЕ ПРОЗБИ ВО ЕПИГРАФСКИТЕ СПОМЕНИЦИ ОД РАНОВИЗАНТИСКИОТ ПЕРИОД.....	49
Оливера МАКРИЕВСКА ДОПОЛНИТЕЛНИ СЛИКАРСКИ И ДРУГИ ИНТЕРВЕНЦИИ КАЈ ИКОНИТЕ.....	59
Рубинчо БЕЛЧЕСКИ НАРОДНИОТ ХЕРОЈ КИРЕ ГАВРИЛОСКИ - ЈАНЕ НИЗ ТЕКСТ И ФОТОГРАФИИ	71
Гоце ВЕЉАНОСКИ БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ (1912-1913 ГОДИНА) И АКТИВНОСТА НА КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ ЗА ЗАЧУВУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ НАЦИОНАЛЕН ИДЕНТИТЕТ	81
Бранко ЃОРГИЕВ ТАЈНАТА ПОЛИЦИЈА НА МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА НА ПОЧВАТА НА СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО	89
Марјан ИВАНОВСКИ ВТОР, ВОНРЕДЕН КОНГРЕС НА МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАНТСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ОСЛОБОДИТЕЛЕН КОМИТЕТ НА МАКЕДОНИЈА (БРЕМЕН, 1972 ГОДИНА).....	97
Ѓорѓи ЛАЗАРЕВСКИ СО ЉУБОВ КОН ВИСТИНАТА	107
Александар ЛИТОВСКИ ПРИЛОГ ЗА ТРЕТМАНОТ НА МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ВО ВРЕМЕ НА ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА (ДО АСНОМ)	117

Димитар ЉОРОВСКИ ВАМВАКОВСКИ КРАЈОТ НА ГРЧКАТА „МАКЕДОНСКА БОРБА“ ВО ЈУГОЗАПАДНА ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА ВО 1908 ГОДИНА	129
Невен РАДИЧЕСКИ НЕКОИ ПОВАЖНИ ОДРЕДНИЦИ ВО ДОИЗГРАДУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНА И КУЛТУРНА ПОСЕБНОСТ ВО 60- ТИТЕ ГОДИНИ НА МИНАТИОТ ВЕК.....	143
Александар СИМОНОВСКИ РАЗВОЈОТ НА СЛУЖБАТА ЗА ДРЖАВНА БЕЗБЕДНОСТ ПО БРИОНСКИОТ ПЛЕНУМ (1966 – 1967)	153
Роберто ТРАЈКОВСКИ ОДМАЗДНИЧКИ АКЦИИ НА ВЕРМАХТОТ ВО МАКЕДОНИЈА (1943-1944).....	169
Славица КРСТИЌ ТРАЈКО МУФТИНСКИ ПРВИОТ КУМАНОВСКИ ЗОГРАФ И СЛИКАР - по повод 55 години од неговата смрт (1963 - 2018)	177
Горан ВАСИЛЕСКИ ВОДИЧАРСКИТЕ ОБРЕДИ И ОБРЕДНИ ПОВОРКИ ВО ПРИЛЕПСКИОТ ДЕЛ НА МАРИОВО	195
Мери СТОЈАНОВА СРОДСТВОТО И СРОДНИЧКАТА МРЕЖА НА ПРЕСПАНИТЕ ВО ПРЕСПА И ДИЈАСПОРАТА (КАКО ФАКТОР ЗА РАЗВОЈ)	205
Gabriela TOPUZOVSKA THE STATUTES OF THE MEDICAL FACULTY IN SKOPJE (1960-1991).....	215
Соња СТРЕЗОСКА ВЕЛЈАНОВСКА СТРАНСКИ АВТОРИ ЗА ИСТОРИЈАТА НА ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА (БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАТОЦИ)	225

**Почитувани читатели,
Почитувани колеги,**

Пред нас е новото издание на „Зборник на трудови“ кое како и години наназад така и овој пат ќе понуди автентични материјали и нови сознанија од областа на историјата, заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологија, етнологија, фолклористика, археологија, историја на уметноста, епиграфика....

Како дел од издавачката дејност на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Битола оваа едиција претставува стручно и научно списание кое е интересно четиво како за стручната така и за пошироката јавност. Во него се поместени трудови на наши колеги од редот на вработени во оваа институција, но и трудови на колеги кои работат во различни сфери во културните и научните институции ширум републиката.

Традиционално „Зборникот на трудови“ го носи зачуваното графичко решение на корицата како препознатлив печат на ова издание, додека во самата едиција ќе ги најдете поместени и инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за да го заслужат своето место во некој иден ваков број.

Како и секое претходно, и ова издание го испраќа својот апел до сите колеги и научни работници и во иднина да се пријавуваат со свои стручни и научни трудови до редакцискиот одбор со цел истите да бидат презентирани во јавноста. Престедателот и техничкиот секретар на овој одбор во текот на целата година стојат на располагање за прифаќање на трудови, но и за секаква асистенција во врска со аплицирањето за учество во Зборникот.

Претседател на Редакцискиот одбор

Енгин Насух

в.д.Директор

д – р Мери Стојанова

Оливера МАКРИЕВСКА¹

ДОПОЛНИТЕЛНИ СЛИКАРСКИ И ДРУГИ ИНТЕРВЕНЦИИ КАЈ ИКОНИТЕ

Апстракт: Низ долговековното постоење иконите како култни христијански предмети ќе претрпуваат промени поради различни причини и од различен карактер. Во историјата на реставрацијата забележани се бројни примери на дополнителни сликарски и други интервенции врз авторските уметнички дела изведени во различни сликарски техники. Во трудот ќе бидат изнесени причините и типовите на интервенции, техниките за нивна идентификација и методите на раслојување на ликовните записи кај иконите. Како примери со дополнителни сликарски и други интервенции ќе бидат наведени неколку икони од Р. Македонија.

Клучни зборови: Дополнителни сликарски интервенции, икона, методи на раслојување

ДОПОЛНИТЕЛНИ СЛИКАРСКИ И ДРУГИ ИНТЕРВЕНЦИИ КАЈ ИКОНИТЕ²

Уште во античкиот период (II век), Павзанија во своето дело „Водич низ Елада“, ни дава вредни податоци за интервенциите или обновата на некои споменици коишто ги посетил кога патувал низ античка Грција.³ Во историјата на реставрацијата на штафелајното сликарство,

¹ MFA, Магистер по ликовни уметности од областа Конзервација и реставрација во темпера и маслена техника на дрвена подлога, Оливера Макриевска; НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола, Климент Охридски бр. 18,7000 Битола. e-mail oliveramakrievska@yahoo.com; улица Козара број 20 Битола.

² Извадок од магистерски труд на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Факултет за ликовни уметности, Скопје, Р. Македонија; Одбрана на магистерски труд под наслов „Дополнителни сликарски интервенции на иконата свети Наум Охридски“, датум на одбрана 21. 11. 2014, Факултет за ликовни уметности, Скопје, Р.Македонија.

³ Делото на Павзанија „Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος“ поделено е на десет дела, каде се опфатени грчките покраини, во кои дава исцрпни описи за спомениците кои треба да се посетат. Цитираните страници се однесуваат на грчката покраина Атика. На страницата 36, каде го дава описот на Шарениот трем на атинскиот плоштад, споменува изложени бронзени штитови како воен плен во битката кај Маратон. Шлемовите, забележува тој, биле обложени со смола за да се заштитат од рѓа и пропаѓање. Додека на стр. 38-39, во описот на храмот на Зевс, каде се изложени бројни скулптури, се наоѓале и портретите на Милтијад и Темистокле, но забележува тој, дека нивните натписи се променети „во корист на еден Римјанин и еден Тракиец“. Ова укажува дека царот Хадријан извршил извесно обновување на самиот храм, за кој Павзанија вели дека претходно бил изграден од Деукалион, каде што зачувани се скулптури од постариот период, како скулптурите на Диоскурите и друго, но извршени се извесни интервенции - преправки на натписите и поставени се нови две скулптури на Хадријан. Вакви и слични забелешки се провлекуваат низ целата книга на авторот. Pauzaniја, *Vodič po Heladi*, (prevod Uroš Pasini), Split 1989, 36 -39.

познати се голем број на примери со преправки, преслики, досликувања направени од различни причини и во различни временски периоди, од зографи кои го оставиле својот потпис, но и од анонимни зографи. Постојат повеќе фактори и аспекти кои донекаде ги оправдуваат овие постапки како: просторот, факторот време, атмосферските влијанија на структурата на делото, религиозниот императив, политичко-религиозниот мотив, етичко-естетскиот и хуманиот аспект. Еден од главните мотиви е христијанска почит и должност да се одржуваат и негуваат предметите што се цел на нивното обожување. Имајќи го предвид значењето на иконата, поединци донатори, но и црквата како институција во одреден период вршела нарачки за обновување на старите икони. Така, на пример, во периодот од XVII-XIX век на територијата на денешна Р. Македонија се случувале црковно-политички борби за превласт помеѓу Бугарската егзархија, Цариградската патријаршија и автохтоната струја, така што често биле сменувани архиепископите и епископите различно ориентирани.⁴ Оваа атмосфера, покрај другото, ќе резултира бројни непотребни интервенции врз ѕидното сликарство и иконописот во форма на пресликување на натписите од грчки во црквословенски и обратно, како израз на доминација и превласт.⁵ Во Македонија во XIX век, познат како преродбенски период, економскиот подем ќе дозволи обновување на црквоното наследство со што ќе бидат извршени многубројни поправки на црквите, манастирите, иконите и ѕидното сликарство.⁶ Вториот важен фактор е времето и структурата на ликовното дело. Иконата на дрво во

⁴ Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопје 1989, 283 - 292.

⁵ Стивен К. Баталден, *Преиспитување на традицијата*, Скопје 1997, 177.

⁶ Зографите од XIX век, покрај авторските дела, ќе извршат обновување на голем број икони. Позната е обновувачката дејност на Дичо Зограф во 1865 година за што оставил запис кај одреден број на икони, во манастирската црква Света Богородица Пречиста во Кичевско, во манастирот Свети Јован Бигорски и кај иконите од црквата Света Богородица Перивлепта во Охрид. Зографот Никола Михајлов од Крушево ги пресликал иконите од Марковиот манастир во 1865 година, за што оставил запис, а по отстранувањето на пресликата иконите се датирани од XIV - XV век. Друг пример се иконите од црквата Воведение Богородичино во село Бучин близу Слепче, од XV век. Иконите се пресликани во XIX век, при што постои запис за годината на пресликата, но не и за зографот. Понатаму, дел од иконите од црквата Свети Атанасиј село Долно Дупени, Преспа, од XVII век се, исто така, пресликани во XIX век. Кај нив не постои запис за авторот на пресликата. Извесен број од иконите во црквата Рождество на Пресвета Богородица во Битола пресликани се во XIX век. Истите не се доволно истражени, но постојат индикации за парцијални и тотални преслики на истите. Коста Балабанов, *По повод сто години од смртта на Дичо Крстев Зограф од село Тресонче*, Музејски гласник 2, Скопје, 1973, 14 - 17.; Петар Миљковиќ-Пепек, *Непознат трезор икони*, Скопје, 2001, 50-52. Констатациите за иконите од црквата Свети Атанасиј во село Долно Дупени и иконите од црквата Рождество на Пресвета Богородица во Битола направени се за време на истражувачките активности во интерес на магистерската работа.

својот анатомски состав содржи материјали од органско потекло што се разградливи.⁷ Поради тоа, иконите како важни култни предмети кај христијанскиот свет биле предмет на обнови, разубавувања и разни преправки. Таканаречените обновувања на иконите во минатото му нанесувале најголема штета на боениот слој, а понекогаш доведувале и до негово потполно уништување. Најмалку разорен е случајот кога се пресликувало над стариот потемнет лак, или кога се отстранувал само оштетениот грунд, а најпогубни биле интервенциите од типот на миење на иконите со базни раствори или по сув пат со механичко триење со помош на вулкански камен. Тогаш најмногу страдале боениот слој, металните фолии и заштитниот слој.⁸ Всушност, и во прирачниците на старите мајстори постојат објаснувања за тоа како треба да се обновуваат старите слики.⁹ Во практиката на реставрацијата констатирано е дека кај голем процент на ликовните дела до XVIII век вршени се сликарски интервенции.

Зборовите и термините како: дополнителни сликарски интервенции, обнова, освежување, разубавување, преслика, фалсификување се однесуваат на преземени сликарски и други активности врз постаро ликовно дело. Овие интервенции симултано коегзистираат со првобитното ликовно дело, формирајќи кај одредени дела дури симбиотска врска.¹⁰

⁷ Носачот од дрво, и покрај своевремената заштита, со текот на времето, претрпува оштетувања предизвикани од напади на инсекти коишто го користат како храна, како и осцилациите на температурата и влагата. Тоа се два битни фактори што го иницираат процесот на неговото разградување. Составот на препарацијата, покрај полнитата од неорганско потекло, содржи врзива со органско потекло (протеини и липиди), коишто се, исто така, разградливи со текот на времето, а предизвикани од истите фактори како кај дрвениот носач. Боениот слој, исто така, страда кога се користени бои со органско потекло (индиго сина, кермес, мадер, сепија, кошенил, индијанско жолта и други), како и заштитниот лак кој содржи смоли и масла од органско потекло. Nathan Stolow, *Conservation and Exhibitions*, Butterworths Series, Great Britain, 1987, 4-10.; Barbara H. Stuart, *Analytical Techniques in Materials Conservation* Department of chemistry, materials, and forensic sciences, University of Technology, Sydney, Australia, 2007, 26.

⁸ В.В. Филатов, *Реставрација станковой темперной живописи*, Москва, 1986, 80 – 86.

⁹ Во поуките на Дионисие Фурнографит се вели: „Ако на страната на лицето е оштетено полето, а ликот на светецот е целосен, тогаш, пред сè, исчисти го полето и симни го целиот стар гипс, потоа премачкај ја штицата со лепило ... Гипсирај го целото место и нанеси злато и боја, обнови ја сликата, прекриј ја со лак и иконата ќе биде како нова...“ В.В. Филатов., нав. дело, 76.

¹⁰ Зборот симбиоза во биологијата значи сожителство на два организми од различен вид од кое имаат заедничка корист. Велиме симбиотска врска поради тоа што во многу случаи кај оригиналното ликовно дело дополнителните интервенции не му наштетиле, туку напротив, новонанесените боен и заштитен слој го продолжиле неговото опстојување. Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик, III*, Скопје 1966, 193.

Постојат повеќе видови на интервенции како: а) парцијални, каде што се извршени преправки само на површините со настанатите оштетувања. Парцијалните интервенции се делат на: интервенции на носачот, подлогата, боениот и заштитниот слој; интервенции на грундот и боениот слој; интервенции само на боениот или заштитниот слој; б) тотални интервенции, каде делото е пресликано преку целата површина над оригиналниот слој. Тоталните интервенции се делат на: директно пресликување врз оригиналниот слој и индиректно со поставување на тенок слој на грунд над оригиналот.

Ракописот на пресликата обично е имитативен, односно сликарот обновител обично се трудел да го имитира ликовно оригиналниот запис. Покрај овој вид, се вршеле и други видови на интервенции од типот на пресекување со цел реадаптирање, додавање на метални елементи за прикачување, окови и сл.

Кога едно вакво ликовно дело ќе стане предмет на конзервација и реставрација, потребно е да се направат истражувања кои ќе помогнат во утврдувањето на слоевитите ликовни записи. За таа намена најнапред се користат визуелни техники, како оптичката микроскопија, рендгенографијата, инфрацрвената и ултравиолетовата фотографија со помош на преносни извори на филтрирани УВ и ИЦ зраци.¹¹ Понатаму, во истражувањата препорачливо е да се направи идентификација, карактеризација и квантификација на применетите сликарски материјали или деградациони продукти кај оригиналот и кај пресликата со аналитичките спектроскопски техники како: XRF-XRay Fluorescence, XRD, IR-Инфрацрвена, микро - раманска спектроскопска техника и сл.¹² Овие истражувања по одредувањето на карактерот на применетите материјали ќе помогнат во донесувањето на решение за третманот на делото со преслика.

Зависно од сочуваноста на оригиналниот слој, неговата состојба, техника и технологија, вреднувањето на пресликата од естески и историски аспект, нејзиното отстранување во однос на презентација на делото може да се изведе на повеќе начини: а) со целосно отстранување на

¹¹ Herman Kuhn, *Conservation and Restoration of Works of Art and Antiquities, Volume I*, Butterworths Series, England, 1985, 27-29.

¹² M. R. Derrick, D. Stulić, J. M. Landry, *Infrared Spectroscopy in conservation Science*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 1999, 1-14; Barbara H. Stuart., нав.дело, 136-137.; Биљана Минчева - Шукарова, *Хемија во конзервација и реставрација 2* (предавања од втор циклус на студии), Скопје 2011

прсликата б) фрагментарно отстранување на прсликата в) раслојување со презентирање на сликарството од различни историски периоди. Методите на отстранувањето ќе зависат од одлуката кои историски фази на делото ќе бидат зачувани. Во реставраторската пракса се применуваат неколку методи. Еден е методот на омекнување на заштитниот и боениот слој на комбиниран начин со помош на компресии од комбинации на органски растворувачи и механичко доотстранување сè до целосно отстранување. Втората метода е раслојување со откривање на оригиналниот иконопис и пренос на нова основа со примена на неутрални органски растворувачи, јапонска хартија и смеса на лепила за раслојување. Кај оваа метода раслојувањето се врши фрагментарно дел, по дел. Истата се применувала во 50-тите години од минатиот век. Кај третата, посовремена метода за раслојување, наместо јапонска хартија се става филм од поливинил бутирал и смеса на брзо испарливи органски растворувачи. Познат е и методот на италијанскиот реставратор Бандини од 50-тите години на минатиот век со употреба на органски растворувач - пиридин и облепено грундирано платно.¹³ За илустрација ќе наведеме неколку занчајни примери на иконописни дела во Р. Македонија, со дополнителни сликарски интервенции. Истите биле предмет на конзерваторско-реставраторски работи.

1. Двојна икона Богородица Душеспасителка и Благовести, од збирката на црквата Света Богородица Перивлепта во Охрид, крај на XIII век почеток на XIV век. Кај иконата констатирани се маслени прслики, кај фигурите на Богородица и малиот Исус Христос од XX век.
2. Двојна икона Распетие Христово и Богородица Одигитрија, од втората половина на XIII век, од збирката на икони на црквата Света Богородица Перивлепта во Охрид. Поради безбедноста и трајноста на иконата со конзерваторско-реставраторските работи во 50-тите години на минатиот век извршено е раслојување, така што и двете претстави пренесени се на нов носач. Кај претставата на Богородица Одигитрија, која се смета за задна страна со изведувањето на конзерваторско-реставраторските истражувања, констатирана е прслика со маслени бои од XX век. Металниот оков кај иконата, исто така, поставен е подоцна, за што докажува позлатата на фонот кај иконата што значи дека сликарот, доколку имал намера да става метален оков, не би ја позлатувал, како што е случајот со површината под оковот на иконата Богородица

¹³ В.В. Филатов., нав. дело, 171-189.

Душеспасителка. Кај двете икони за време на реконзервацијата на иконите реставраторот Здравко Блажиќ ќе констатира неточни и неадекватни конзерваторски интервенции што се вршеле во 1949 година во Белград при подготовката на иконите за изложбата на средновековната уметност од Југославија во Париз. Конзерваторско-реставраторските интервенции од реставраторот Здравко Секулиќ објавени се во долуцитираниот Зборник.¹⁴

3. Двојна икона на архангел Гаврил и на света Богородица што ја сочинуваат композицијата Благовести, датирана од XI - XII век од збирката на црквата Богородица Перивлепта во Охрид. Во текот на изведувањето на конзерваторско-реставраторските работи, со отстранувањето на металниот оков, констатирана е наталожена постара патина врз боениот слој што доведува до заклучок дека иконата подолг период била во служба без оков. Констатирано е дека оковот е од типот на подоцнежна интервенција. Мајсторот со поставувањето на оковот, правејќи лежишта за вметнување на плочките од емајл со сигнатури, ја оштетил дрвената подлога и боениот слој каде што биле испишани сигнатури. Со интервенциите на иконата во 2012-2013 година констатирани се дополнителни преслики кај фигурата на архангелот.¹⁵
4. Икона Богородица, свети Јован Претеча и Јован Радул од црквата Свети Димитриј во Битола од почетокот на XVI век. Кај иконата констатирани се преслики од различни временски периоди на целата површина, освен кај пределот на ликовите и рацете. Последната преслика направена е во почетокот на XX век од Иван Мељников, иконописец кој живеел и творел во Битола како руски емигрант по Втората светска војна.¹⁶

¹⁴ Zdravko Blazić, *Konzervacija ohridskih ikona I nove konstatacije*, Skopje 1957, 6 - 29.; Gordana Babić, *Iconen*, München 1999, 44-50.; Здравко Секулиќ, *Зборник заштите споменика културе*, Савезни институт за заштиту споменика културе, Београд 1951, 67- 69.; Коста Балабанов, *Фреске и иконе у Македонију*, Загреб 1983, 90, 108.; Kurt Weitzmann, Manolis Chatzidakis, Krsto Miatev, Svetozar Radojčić, *Ikone sa Balkana, Sinaj, Grčka, Bugarska, Jugoslavija*, Beograd-Sofija , 1979, 110 - 112.

¹⁵ В.Ј.Ђурић, *Иконе из Југославије*, Београд, 1961, 20; Коста Балабанов., нав. дело, 41.; Дел од информациите се користени од м-р Невенка Величковска – конзерватор советник од Национален конзерваторски центар во Скопје при вршење на истражувачките активности за превентивна заштита на иконите предвидени за презентација.

¹⁶ М.Маšnić, „*The icon of the Holy Virgin Vatopeđini with a portrait of voevoda Ioan Radul*“, *Zbornik radova vizantiskog instituta* 40, 2003, 313-315. Иконата е реставрирана во Националниот конзерваторски центар во Скопје од м-р Невенка Величковска, конзерватор советник.

5. Икона посветена на свети Наум Охридски од црквата Свети Димитриј во Битола од XVIII век.¹⁷ Иконата е еден таков пример, која по создавањето во понатамошниот период била предмет на обновувачки или дополнителни сликарски и други интервенции со цел и понатаму да опстојува како култен предмет. Сликарот којшто го вршел „обновувањето“ на иконата во почетокот на XX век, веројатно е Иван Мељников, рускиот емигрант којшто живеел и творел во Битола по Втората светска војна. Во тој период тој примил извесни порачки од црковните одбори на градските цркви Рождество на Пресвета Богородица и Свети Димитриј во Битола каде што сликал нови, но и поправал стари икони. Кај иконата констатирани се преслики и други интервенции во различни временски периоди (XIX, XX и XXI век) како: пресекување на иконата по вертикала од десната страна; нанесување на нова подлога кај оштетните површини; делумно пресликување и досликување со контури; пресликување на иконата над авторскиот иконопис со исклучок на ликот, рацете и делумно медалјоните со испишаните сигнатури; апликација на метален нибус; фрагментарни интервенции за отстранување на преликата.

Дополнителните сликарски и останатите интервенции откриени се со помош на визуелни и инструментални техники. Со помош на рендгенографската техника се овозможи брзо увидување на состојбата на иконата и откривање на обемот на авторскиот иконопис, кој, поради настанатите оштетувања, селективно е обновен. Од фотографиите под рефлектирана и УВ светлина направени под микроскоп со анализа на стратиграфските микрозасеци ја констатиравме слоевитоста на ликовните записи и разликата во составот на вградените материјали меѓу авторскиот иконопис и дополнителните сликарски интервенции. Оптичката микроскопија со примена на класичната техника за рутински анализи ни овозможи опсервација на стратиграфските примероци

¹⁷ Академикот д-р Цветан Грозданов само ја споменува иконата на св. Наум како чудотворна и од голем формат во сопственост на катедралната црква Свети Димитриј, подигната на местото на урнатиот помал храм. Цветан Грозданов, *Свети Наум Охридски*, Детска радост, Скопје 1995, 170. ; Иконата посветена на св. Наум е спомената во забелешките на рускиот истражувач – лингвист Виктор Григорович, кој при своето патување низ европска Турција, во 1845 година ја посетил и Битола. Тој споменува дека параклисите на спратната галерија во црквата Свети Димитриј се посветени на свети Климент и свети Наум и дека таму се поставени две стари големи икони во нивна чест. Р. Михајловски, *Прилози за проучување на храмот Свети Димитриј во Битола*, Пелагонитиса 7/8, Битола 1999, 120. Конзервацијата и реставрацијата на иконата беше предмет на магистерскиот труд.

од оригиналниот сликарски слој и од дополнителните сликарски интервенции. Останатите применети инструментално-аналитички техники како микро-раманска, FTIR – инфрацрвена и XRF – X RAY – флуоресцентна спектроскопија овозможија прецизни информации за карактерот, составот и квантитетот на авторските и дополнително вградените материјали.¹⁸ Спроведените техники, покрај другото придонесоа кон донесувањето на јасни и веродостојни заклучоци за датирањето и разграничувањето на оригиналниот ликовен запис од дополнителните интервенции.

РЕЗИМЕ

Постојат повеќе причини за вршење на дополнителни сликарски и останати интервенции кај иконите коишто започнале уште со процесот на воспоставување на иконата како христијански култ. Во трудот изнесени се позначајните причини, мотиви, како и видови на интервенции. Во процесот на вршење на потребните истражувања наведени се позначајните техники за идентификација и карактеризација на вградените материјали, како и методите за откривање на повеќеслојните ликовни записи кај предметните дела. Во реставраторската практика постојат бројни такви примери на икони, но наведени се само неколку позначајни во Р.Македонија, како иконите од XII – XIV век од црквата Св. Богородица Перивлепта (Св. Климент) во Охрид, иконата од XVI век од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола и иконата од XVIII век од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола којашто беше предмет на конзервација и реставрација на магистерски труд.

SUMMARY

There are many reasons for additional painted and the other interventions at the icons, that starts at the very beginning since reestablished as a Christian cult. In this work are exposed the most important reasons, motives as the types of interventions. There are mentioned the significant techniques for identification and characterization of a lifted materials, as the methods of uncovering the artistic multilayers in the investigation process. In the restoration practice there are numbered such examples of icons, but mentioned a few significant, as the icons from XII – XIV century, church Mother of God Peribleptos (St. Clement) of Ohrid, the icon form XVI century, church Great Holy Martyr Demetrius in Bitola, the icon from XVIII century, church Great Holy Martyr Demetrius in Bitola, that was the subject of conservatory and restoration process of master work.

¹⁸ О. Макриеуска, *Применети аналитички спектроскопски техники во истражувачките работи кај иконата свети Наум Охридски од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола*, Зборник на трудови 18, Битола 2015, 145, 152-153.

ПРИЛОГ СО ФОТОГРАФИИ

Фотографија бр. 1 и 2 Двојна литиска икона Благовештение и Богородица Душеспасителка крај на XIII, почеток на XIV век, од црквата Св. Богородица Перивлента (Св. Климент) во Охрид.

Фотографија бр.3 и 4 Двојна литиска икона втора половина на XIII век Богородица Одигитрија и распятие Христово од црквата Св. Богородица Перивлента (Св. Климент) во Охрид.

Фотографија бр. 5 и 6 Благовештение со Архангел Гаврил и Богородица, почеток на XII век од црквата Св. Богородица Перивлетта (Св. Климент) во Охрид.

was made in the year of 1502, in the month of November 28, at the time of the Abbot Kyr Neophytos, Amen. (slika). The trail of this icon lead from Macedonia, to Mount Athos and the Monastery of Vatopaidi, however the destiny of the offering from the powerful Duke remains a mystery. Nevertheless, the icon is not only important as a testimony for its time and the intensions of the donor, but for Western artistic manner that was transmitted deep into the Balkan from the freed land of Crete.

65. The Virgin Vatopedini, 1503, church of the Great Holy Martyr Demetrius in Bitola

71

Фотографија бр. 7. Икона Богородица, свети Јован Претеча и Јован Радул почеток на XVI век од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола

Фотографија бр. 8 и 9 Икона свети Наум Охридски XVIII век од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола во затекната состојба и во процес на отстранувањето на прсликата и другите дополнителни интервенции.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Биљана Минчева - Шукарова, *Хемија во конзервација и реставрација 2* (предавања од втор циклус на студии), Скопје 2011
- В.В. Филатов, *Реставрација станковой темперной живописи*, Москва 1986
- В.Ј. Ђурић, *Иконе из Југославије*, Београд 1961
- Здравко Секулић, *Зборник заштите споменика културе*, Савезни институт за заштиту споменика културе, Београд 1951
- Коста Балабанов, *По повод сто години од смртта на Дичо Крстев Зограф од село Тресонче*, Музејски гласник 2, Скопје 1973
- Коста Балабанов, *Фреске и иконе у Македонији*, Загреб 1983
- Оливера Макриејска, *Применети аналитички спектроскопски техники во истражувачките работи кај иконата свети Наум Охридски од црквата „Свети Великомаченик Димитриј“ во Битола*, Зборник на трудови 18, НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј, Битола 2015
- Петар Миљковиќ-Пепек, *Непознат трезор икони*, Скопје 2001
- Р. Михајловски, *Прилози за проучување на храмот „Свети Димитриј“ во Битола*, Пелагонитиса 7/8, Битола 1999

- Славко Димевски, *Историја на македонската православна црква*, книга 1, 2, 3, Скопје 1989
- Стивен К. Баталден, *Преиспитување на традицијата*, Скопје 1997
- Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик, III*, Скопје 1966
- Цветан Грозданов, *Свети Наум Охридски*, Детска радост, Скопје 1995

- Barbara H. Stuart, *Analytical techniques in material conservation*, Department of chemistry, materials, and forensic sciences, University of Technology, Sydney, Australia, Wiley 2007
- Gordana Babić, *Iconen*, München 1999
- Herman Kuhn, *Conservation and Restoration of Works of Art and Antiquities, Volume I*, Butterworths Series, England, 1985
- Kurt Weitzmann, Manolis Chatzidakis, Krsto Miatev, Svetozar Radojčić, *Ikone sa Balkana, Sinaj, Grčka, Bugarska, Jugoslavija*, Beograd-Sofija 1979
- M.R.Derrick, D.Štulić, J.M.Landry, *Infrared spectroscopy in conservation science*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 1999
- M.Маšnić, *The icon of the Holy Virgin Vatopedini with a portrait of voevoda Ioan Radul*, Zbornik radova vizantiskog instituta 40, 2003
- Nathan Stolow, *Conservation and Exhibitions*, Butterworths Series, Great Britain, 1987
- Pauzanija, *Vodič po Heladi*, (prevod Uroš Pasini), Split 1989
- Zdravko Blažić, *Konzervacija ohridskih ikona I nove konstatacije*, Skopje 1957